

OLÁH JÁNOS

„kuss az igaz harsog a talmi”

Az első Weöres vers, amellyel találkoztam, és amely egyetlen olvasásra beleragadt az emlékezetembe, a hatvanas évek elején bukkant a szemem elé. Egy irodalmi folyóirat elmarasztaló cikket közölt a burzsoá eszmék lápvilágában tévelygő, egyébként többre hivatott szerzőről, akit a recenzens az *Öregek* című, tizenéves kori verssel próbált mentegezni. A refrént idézte is a versből:

*Élet-kondérban régi étek,
élet-szekéren régi szalma,
élet-gyertyán lefolyt viasz:
téged megettek,
téged leszórtak,
te már elégtél:
mehetsz aludni...*

Nem világítottak különösképpen ezek a szavak, nem volt bennük az az édeskés, szecessziósan megvesztegető íz, mint Ady némely, rám elementáris hatást gyakorló sorában, vagy Krúdy labirintusmondadataiban. Az egyszerű, megfellebbezhetetlen kijelentések, mint az öröktől létező, de eddig így ki nem mondott időtlen életérzés hordozói tapadtak bele az emlékezetembe. A körjük adagolt esztétikai fanyalgás egyetlen pillanat alatt érvényét veszítette.

Ennek az élménynek a hatására évekkel később, amikor első éves egyetemistaként beléphettem a Széchenyi Könyvtárnak a Nemzeti Múzeum hátsó szárnyában található otthonos olvasótermébe, a kötelező olvasmányok mellett elsőként a *Hallgatás tornyát* kértem ki olvasásra. Nem a nagy, mítoszokat újraértelmező, újraalkotó versek ragadtak meg, nem is a ritmus, a rímek szárnyán tovalebegő légies zenefutamok, hanem azok, amelyek a létezés jelen pillanatában feszülő – de talán öröktől is ott rejlő – ellentmondásokra irányították rá a figyelmemet, mint például a *Le journal*.

A vers a költészet szárnyas lovának, a pegazusnak – s talán a vele rokon táltos lónak is – a mai sorsát idézi fel hosszán, pontosan negyvenkét szakaszon át, s a költészet megszemélyesítőjének tragikomikus sorsát bemutatva átfogó civilizáció-kritikát fogalmaz meg. Az akkori maiság mára sem veszített naprakészségéből:

*kanca futott az udvaron
egy cédrus ötlött a szemébe
mindegyik szűz fenomenon
„lelkes lelkem kinek a képe”*

*ó bár tudnék lóul dalolni
zablát kantárt rám múzsa fonna
abrakom hymni odi psalmi
nyeregbe Orpheus pattanna*

A vers, ahogy a költő belülről is értelmezi, túl van „értelmünk kaptafáin”. A dadaista, szürrealista futamok mögött megfogalmazott csaknem konzekvens társadalmi körkép jobban érzékeltette a kor hibernált fájalmát, mint akármilyen konkrét társadalomkritikai igazság. Talán azért, mert nem próbálta a kollektív tudat misztikus reaklásait ráhúzni az értelem kaptafáira.

*le nem köphető messzi láng
nemzőgörcsöd mennyei fényben
ennyid van domestiqueoráng
(...)
a város férfimorajának
partján a mező lánykateste
pőre halmai koncul esve
az erőszakos technikának*

S aztán feltűnnek a képtelen káoszba torkolló történelem képei is:

*Dunába rondít a sirály
a fecskék a tornágra fosnak
dzsiggel egy hettita király
képe alatt Kossuth Lajosnak
(...)
a hettita a hettita
különös nép a hettita
azt hiszi minden hettita
mindenkiről hogy hettita*

A költészet és a költő jelképe, a ló szemetes gebe-ként jelenik meg újra a versben. Keserű és gúnyos az önazonosítás, de szemernyi önsajnálát sincsen benne, az objektív, szenttelen optika helyezi a jelképet az időtlenség dimenzióiba. Akkor is, ha a kor írástudóit körülvevő légkör érzékletes, szinte publicisztikai kritikája is felhangzik az öskáoszt idéző kórusban:

*mit nem gondolok hangoztassam
és mit gondolok elhallgassam
kuss az igaz harsog a talmi*

Akkor a kora Kádár-kor hazugságvilágának megfogalmazásaként olvastam ezeket a sorokat, amelyeket pedig a költő jóval korábban vetett papírra. Ma olvasva őket, a jelen tanulságainak fényében is ugyanazt az igazságot hordozzák.

*hellén szem héber látomás
egymást pocsekul elrontotta
menny-gyümölcs és pokol-tojás
lett paradicsomos rántotta*

Szegény pegazusnak, a lónak, akinek hangján a költő dalolni próbált, végül is nem kegyelmezett a kor. Először rabszolgává tette, olyasmit végeztetett vele, ami nem az ő elgondolása volt, aztán végleg kifordította eredeti lényéből: mire egy eszmét feltalált volna, bőre már a csizmás lábakon csikorgott.

Ezekből a könyvtári délutánokból, estékből még egy verset kell idéznem. Az eddigieknél is személyesebb okból: *Szarka város* című hétrészes versem eszméjét és indulatait – részben legalábbis – ennek a négy – a *Dalok Na Conxy Pan*-ból való – sornak kell tulajdonítanom: „A városban, mit hét napig kerülhetsz, / aranysekreányben ül a nagy majom, / körötte szétpancsolt vér és kidőlt szesz, / s heréltek bögnék minden hajnalon.”

Jóval később, 1994 után derült ki, amikor a Magyar Napló újraindításán együtt dogoztunk Bella Istvánnal, hogy ő is csaknem ugyanezeket a Weöres verseket hordozza magában. Nem folytattam további közvélemény-kutatást, de azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, ezek a versek nemzedékem többsége számára meghatározó korélményt jelentettek.

A mítoszteremtő Weöres világa csak jóval később nyílt meg előttem, akkor, amikor elolvastam Várkonyi Nándor korszakos művét, a *Sziriat oszlopaít*, a korai Weöres-képet elhomályosítani azonban már ez a megértés sem tudta.

Személyesen csak a hetvenes évek közepétől kerülünk kapcsolatba a költővel. Néhányszor bepillantattam így írói, műfordítói műhelyébe. Ha például nyersfordítások alapján dolgozott, sokszor alig javított. Néhány szót tologatott csak ide-oda, kicserélt egyet-kettőt, és máris megszólalt a tipikus Weöres-hangzat. Csak egy példa 1978-ból az *Út* című Mezsirov-versből: „Ez az út. A kaptató meg a lejtő. / Romok. Mérföld-jelzők. Kövezet. / Orosz út, határtalanba kerengő, / mint dallam, elünni soká se lehet.”

Egyszer Weöres meg is jegyezte, neki ezekkel a versekkel alig van dolga, készen vannak, nem nyersfordítások. Távol állt tőle minden póz. Nem firkálta össze a kéziratot, nem írta át csakazértis, mint olyan sok hivatásos műfordító. Elismerte a másik, a pályatárs munkáját, ha abban értéket látott. Ennyire közvetlen és tiszta, átjárható kapcsolatot jellem és művészi megnyilatkozás között egyetlen általam ismert költő esetében sem tapasztaltam.

Utólag belegondolva furcsának és meghökkentőnek tartott nyilatkozatait, válaszait sem a feltűnési kényszer, sokkal inkább a keresetlen természetesség inspirálta.

A Kassák Múzeumban, egy felolvasó est végeztével a műsorvezető megkérdezte tőle, vannak-e példaképei.

Az igen válaszra jött az újabb kérdés: És kik azok? Arra számítottam, hogy majd saját versével válaszol: „Ady nyitott szememnek új mezőt, / Babits tanított ízére a dalnak, / Kosztolányi, hogy meg ne hajoljak / ezt-azt kívánó kordivat előtt.”

Nem így történt. Weöres a maga madárcsipogáshoz hasonló hangján egészen más választ adott. Ez a válasz pedig magyarázat nélkül hagyott három név volt: Jézus, Buddha, Lao-Ce. Meghökkenés és elhallgatás övezte a kijelentést, amelynek jogosságát én gyorsan beláttam. A versben említett költőket mestereinek tartotta, akiknek a porban lábnyoma szeretett volna lenni. A példakép azonban mást jelentett számára: a teozófiai gondolat már gyermekkorban megismert hordozói is a példaképek között voltak. Benne volt ebben a három névben ez is: az igazi példakép mindig elérhetetlen.

Máskor Takáts Gyulával együtt szerepelt egy televíziós műsorban. A költői fejlődést firtató kérdést a következő mondatokkal hártotta el magától: „Én tizen-négy éves korom óta nem fejlődtem semmit. De itt van ez a Gyula, hetven éves, és még mindig fejlődik.”

Ha az *Öregekre* és költészetének egyneműségére gondolunk, igazat kell adnunk neki. Az igazat mondta. Az igazság kimondása sokszor kelt visszatetszést, megbotránkozást, vagy süti a különység bélyegét a megszólalóra, ezért igyekszünk, különösen nyilvánosság előtt a jólneveltség korlátait betartva nyilatkozni. Weöres azonban nem törődött semmi mással, csak azzal a belső hanggal, amely őt sajátos igazságainak kimondására biztatta.

Engem személy szerint akkor hökkentett meg leginkább, amikor egy négyszemközti beszélgetés alkalmával azt állította, hogy ő népi író. Szívesen kértem volna tőle magyarázatot, de annyira jóban nem voltunk, hogy ezt megkockáztathattam volna. Valamikor akkoriban történt, hogy Kossuth-díját szétosztotta arra érdemesnek tartott fiatalok között. Szentjóbó Tamás, Beney Zsuzsa meg a többiek nem sok rokonságot mutattak az irodalmi népiséggel. Később azonban rá kellett jönnöm, a napi gesztusoknál, amelyek jó részét tanácsadók sugallták, fontosabb volt neki az indulását megtermékenyítő – a Várkonyi Nándor és a Sorsunkáttal képviselt – szellem, amelyhez haláláig hű maradt. Külső jegyeit tekintve másfajta népiség volt ez, mint Veres Péteré, Sinkaé, Erdélyi Józsefé, Illyésé, kevésbé gyökerezett a szociológiai, társadalmi, történelmi tanulságokban, az emberi helyzetek naturális megelevenítésében, sokkal inkább kapaszkodott a mítoszok időn kívüli távlataiba, a sámánénekek sokszor értelmetlen gyermekmondókává töredezett ritmusába, de a távlata ugyanaz volt.